

PRADMĖS IR BAIGMĖS FAZĖS – KAIP SAVĖS SUPRATIMO KELIAS ANTANO BARANAUSKO *DIENORAŠTYJE*

GINTARĖ GALINIENĖ

Šiaulių universitetas

gintare@cr.su.lt

Pagrindiniai žodžiai: *Baranauskas, dienoraštis, pradmės fazė, baigmės fazė, saviprata.*

Įvadas

XIX a. daugiakalbėje lietuvių visuomenėje literatūrinė savimonė individo ir socialinio savivoką suprato kaip savikūrą. Šio straipsnio *tikslas* – apibūdinti individualaus „aš-sau“ dėmens sklaidą XIX a. pr. daugiakalbėje lietuvių literatūroje, susitelkiant ties Antano Baranausko (1835–1902) *Dienoraščiu* (1853–1856).

Pastebėtina, kad literatūrologinių straipsnių ar studijų, aptariančių individo jauseną, susijusią su savikūra, lietuvių literatūros moksle beveik nėra, tačiau, nors ir aiškiau neformuluojant, šis aspektas vienokiu ar kitokiu būdu iškyla. Šiame straipsnyje nagrinėjama Baranausko *Dienoraščio* pradžia ir pabaiga leidžia išskleisti dienoraščio tekste užčiuoptas vidines subjekto būsenas, jas aptarti interpretacijos linkme.

Straipsnyje suvokiamas ir pripažįstamas XIX a. Lietuvos kultūros heterogeniškumas ir sudėtinga lietuvių literatūros polikalbiškumo situacija (kultūriniai kalbų vartojimo arealai). Pasak B. Speičytės, istoriniu nuostatų požiūriu literatūros analizę ir istorinio proceso rekonstrukciją organizuoja ne tik etninės tautos, bet ir etniškai daugialypės visuomenės bei jos veiklą apibrėžiančios kultūros konceptas: literatūra tyrinėjama kaip tos visuomenės socialiai vertingų reikšmių išradimo laukas. Tokios nuostatos leidžia skirtingomis kalbomis parašytus XIX a. literatūros, taip pat ir kultūros tekstus tyrinėti viename konceptualiaame lygmenyje (Speičytė 2003, 26). Iš tiesų, multikultūriškumas „išryškina nacionalinį kultūrų susitikimo ir komunikavimo, o ne jų išnykimo momentus“ (Jurgutienė 2004, 91).

„Aš-sau“ refleksyvumas, intensyvi savistaba XIX a. pr. Lietuvos kultūroje reiškiasi lenkų kalba parašytame Baranausko dienoraštyje. Pasak S. Žuko, lietuviškas mentalitetas gali reikšti tiek gimtąją – lietuvių, tiek svetimomis (lenkų, vokiečių) kalbomis; „tai nėra tautos nepilnavertiškumo ženklas, bet tam tikro kultūrinės raidos etapo faktas“ (Žukas 1995, 13–14). Šiame straipsnyje remiamasi nuostata, kad **vienintelė duotybė yra pats literatūros tekstas**, todėl vertimas negali iš esmės su-

menkinti paties teksto. Pastebėtina, kad lietuvių mokslininkai savo darbuose (pvz., Čiočytė 1999), aptardami kitakalbius lietuvių literatūros tekstus, remiasi ne pirminiais, o verstinais šaltiniais. Be to, šiame straipsnyje analizuojamas pats dienoraščio tekstas, nesigilinant į žanrines jo ypatybes. Taigi dienoraštiniai tekstai ženklina individualiąją kūrėjo pasakojimo perspektyvos (iš)sklaidą, kuri grindžiama asmens interpretacija.

Straipsnyje remiamasi prielaida, kad individo kaip „aš-sau“ subjekto (iš)sklaida vyksta per pasakojimą, t. y. dienoraščio rašymą. Tai galima pagrįsti hermeneutikos mąstytojo P. Rikioro teiginiu, kad nesama kitokios ne-kalbinės patirties (Ricoeur 2000, 73). Pasak H. Vaito, žmogaus poreikis pasakoti, t. y. interpretuoti, „žinojimą išversti į pasakojimą“, aiškintis individo ir bendruomenės patirties įvykius, suteikti žmogiškajai patirčiai formą yra natūralus ir prigimtinis dalykas (White 1995, 33). Būtent XIX a. lietuvių literatūroje subjektas kaip „aš-sau“ siekia per atminties formą – rašto darbus (dienoraščio rašymas) – įtvirtinti savąjį identitetą. Taigi „aš-sau“ savikūra atsiranda iš pasirinktos dienoraštinės pasakojimo perspektyvos, kurioje pasakotojo tapatybė transformuojasi į personą / individą / „aš-sau“ subjektą. Šiuo straipsniu ir siekiama atskleisti, kad XIX a. Lietuvos literatūroje esama ir asmeninės savivokos, autentiško išgyvenimo ir individualaus patyrimo. Šiame kontekste į centrą iškyla asmeniškai išgyventą įvykį pasakojantis ir vertinantis save subjektas, vadinamasis „aš-sau“ subjektas.

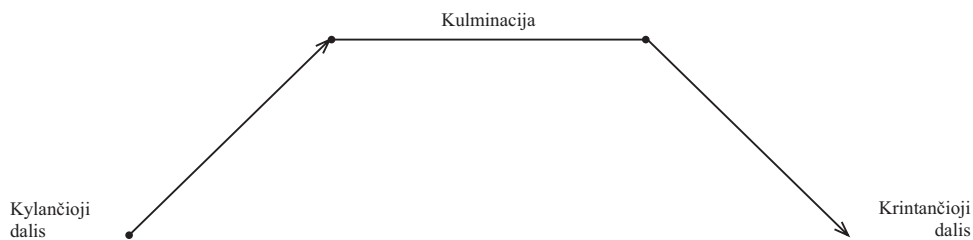
Pradmės fazė – tai intelektualinės ir dvasinės problemos sprendimas: koks reikalingas impulsas, kad žmogaus gyvenimo įvykiai susikristalizuotų į dėmesio vertą kalbėti reikšmių sistemą. Taigi ši fazė rodo, kas privalėjo įvykti, kol individo gyvenimui atsirado galimybė pradėti keistis į prasmę turinčią istoriją. Baigmės fazė – tai atsakymas į klausimą, koks lieka žmogus, perėjęs visą (ar dalį) savo gyvenimo reikšmių sistemą. Taigi ši fazė rodo, į ką transformavosi individas ir jo gyvenimo mechanizmas.

Dienoraštis – tai individualūs asmens gyvenimo aprašymai, tačiau galima pastebėti ir kolektyvines struktūras, kurios daro įtaką individui pasirenkant vienokias ar kitokias sau reikšmingas pradmės ir baigmės fazes. Būtent iš Baranausko *Dienoraščio* teksto pradmės ir baigmės fazių galima sąlygiškai konstatuoti, kokie savipratos rėmai buvo XIX a. Lietuvoje, į kokias koherencijos struktūras įsirašoma.

1. Pradmės fazė

Baranausko *Dienoraštis* prasideda: „Šiandien baigėsi 18-ji mano gyvenimo metai. Ak, kokia tai man atmintina data! Kai savo mintyse atsigrėžiu atgalios arba į aštuoniolikos metų praeities laikus... Nebuvo manęs tada pasaulyje, aš nepažinau pasaulio, o jis manęs, tačiau pasaulis klestėjo be manęs, lygiai kaip ir dabar, kai aš užimu jo menką dalį ir tariausi esąs pagal Dievo paveikslą sukurta protinga būtybė“ (Bar, 7). Pradmės fazę galima pavaizduoti schemiškai (žr. 1 pav.).

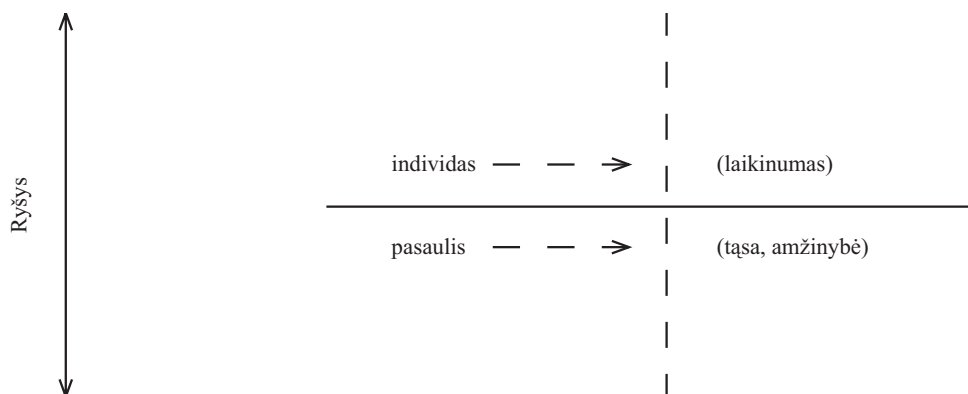

1 pav. Pradmės fazė

Šios schemos pagrindas – emocinis. Kylančioje dalyje konstatuojamas faktas: „Šiandien baigėsi 18-ji mano gyvenimo metai“. Tačiau konstatavimą nutraukia iš vidaus į išorę prasiveržusios emocijos, kurios išreiškiamos retoriniu sušukimu („Ak, kokia tai man atmintina data!“). Tai vadinamas emocingas šaukiamasis sakinytis, kuriame ypatingą laipsnį pabrėžia įvardis „kokia“ ir prieš jį esantis jaustukas „Ak“.

„Retorinis sušukimas yra būdinga ekspresyvos kalbos raiškos priemonė“ (Župerka 1997, 70). Pasiekama kulminacija. Ji tęsiama tol, kol įvyksta lūžis: prasiveržusios emocijos nutraukiamos („Kai savo mintyse“), atsiranda nutylėjimas. Nutylėjimas – tai minties neišsakymas iki galo (nebaigtumas). Tokia raiška (daugtaškis sakinio gale, t. y. „daugtaškis – iki galo nepasakytos minties simbolis“ (Greimas 1991, 144)) išduoda rašančiojo būklę – jis jaudinasi, jam sunku išsakyti savo mintis, trūksta žodžių. Toks nutraukimas atlieka ir ekspresyvumo funkciją. Po nutylėjimo Baranauskas pradeda savuosius svarstymus (krintančioji dalis), kuriuose operuojama dviem pagrindinėmis sąvokomis: „aš“ / „manęs“ ir „pasaulis“ / „jis“. Būtent grafinis ženklas – daugtaškis, „kuris reiškia galėjimą, net reikalauja tęsti toliau pasirinktą temą, bet drauge ir norą dėl tam tikrų priežasčių sustabdyti šį žodžių srautą“ (Greimas 1991, 140) – padalija pradmės fazę į kylančiąją ir į krintančiąją dalis. Taigi pradmės fazėje nušviečiama ne tik tai, kad baigiasi aštuonioliktieji gyvenimo metai (kylančioji dalis), bet Baranauskas aprašo ir savo santykį su išoriniu pasauliu (krintančioji dalis). Galima teigti, kad aštuonioliktieji gyvenimo metai – tai atspirties taškas. Svarbesnis yra Baranausko požiūris į pasaulį bei savojo „Aš“ vietą jame. Rašantysis pažvelgia atgal (retrospektyva) – į praeitį, sustodamas prie laikinumo ir amžinybės (tęstinumo) klausimo: „Nebuvo manęs tada pasaulyje, aš nepažinau pasaulio, o jis manęs, tačiau pasaulis klestėjo be manęs“. Laikinumą išreiškia būtojo kartinio laiko veiksmazodžiai su priešdėliu *ne-* (neigimo intencija): *nebuvo*; *nepažinau*, taip pat įvardis *be manęs*: „Nebuvo manęs tada pasaulyje, aš nepažinau pasaulio, o jis manęs“, o amžinybę: „pasaulis klestėjo be manęs, lygiai kaip ir dabar, kai aš užimu jo menką dalį“. Taigi Baranausko gyvenimo sampratą galima suvesti į tokią pirminę proporciją:

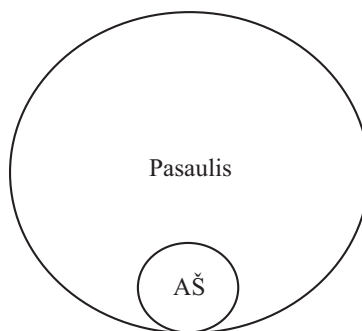

2 pav. Baranauskio gyvenimo sampratos pirminė proporcija

Baranauskas supriešina dabartį ir praeitį. Dabartį nurodo laiko aplinkybė *dabar* ir esamojo laiko vartojimas – *aš užimu*. Svarbu pažymėti, kad dabartyje Baranauskas prisipažįsta, kad jis viso labo tėra menka pasaulio dalis: „ir dabar, kai aš užimu jo menką dalį“. Šitoki savęs nuvertinimą galima suvokti kaip subjektyviojo idealisto susidūrimo su realistine tikrove (pasauliu) rezultata.

Rašantysis bando giliau skverbtis į slaptuosius egzistencijos klodus, tikėdamasis juose aptikti pačias universaliausias tiesas („pasaulis klestėjo be manęs“; „aš nepažinau pasaulio, o jis manęs“), tačiau staiga vis labiau grimzta į save („dabar“ pozicija), tapdamas vis mažesnis ir mažesnis, t. y. mažu taškeliu pasaulyje („aš užimu jo menką dalį“; „tariausi esąs“). Tokia pozicija savo atžvilgiu leidžia pajusti pasaulio didumą ir savo kaip individo („Aš“) mažumą (menkumo atspalvis). Taigi Baranauskas kaip individas palaiapsniui išnyksta pasaulyje, o pastarasis lieka. Tai ryški intelektualiai metafizinė profiliuotė. Vadinasi, Baranauskui būdingas tam tikras savos egzistencijos supratimas („Aš“ ir pasaulio pozicijos pavyzdys), kuriame jaučiasi tik menka jo dalele. Visa tai galima suvesti į tokią schemą:

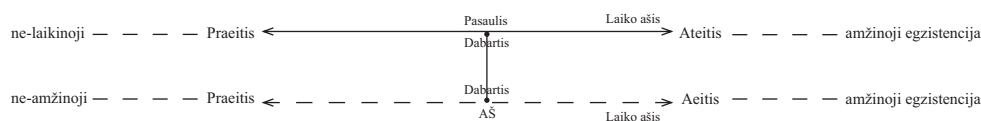
3 pav. Baranauskio savos egzistencijos samprata

Pirminė Baranausko savilokalizacijos ašis – laikas, kuriame jis gyvena. Rašantis nusistato, kur (pasaulis) ir kaip (kaip menka pasaulio dalis) gyvena: „Nebuvo manęs tada pasaulyje, aš nepažinau pasaulio, o jis manęs, tačiau pasaulis klestėjo be manęs, lygiai kaip ir dabar, kai aš užimu jo menką dalį“. Vadinasi, savo reikšmės ieškojimą pradeda sprendamas praeities ir dabarties santykio problemą, kuri, kaip jau minėta, išsprendžiama savęs realiu įvertinimu: jis neužsiima „aš – pasaulio centras“ pozicijos – priešingai – „pasaulis – individo epicentras (gyvenimo ašis)“ pozicija.

Pradmės fazėje svarbus priešybių momentas (nustelbiamas praeities–dabarties santykis), kuris išvelgiamas pačiame individo egzistencijos nusakyme: Baranauskas supranta savosios egzistencijos laikinumą ir pasaulio buvimo amžinumą. Taigi *Die-noraščio* pradžios intencija – atskleisti sau, koks yra santykis tarp „Aš“ ir pasaulio. Be to, praeitis rašančiajam yra akstinas svarstymams.

Pradmės fazėje Baranauskas rašo ne tam, kad užtektų sau priminti, kas įvyko, bet išreiškia neišspręstas savo paties bei gyvenamojo laikotarpio problemas. Reikia pabrėžti, kad *Dienoraštyje* apskritai reikšmingiausi ne faktai apie žmogų, bet jo angažavimasis tam tikrai savojo gyvenimo, jo visumos reikšmės interpretacijai („Aš“ ir pasaulis), už kurią jis pats ir atsakingas. Keliamo hipoteze, kad ir XIX a. žodis tiesiogiai, gana tiksliai gali perduoti išgyvenimą, galima patikėti.

4 pav. Bendroji pradmės fazės schema

Taigi:

- 1) pasaulis nėra žmogaus priežastis iš šalies; jis smelkte persmelkia žmogų, tačiau kartu ir neprilygstamai jį pranoksta; žmogus slypi pasaulyje tarsi embrionas organizme: „Nebuvo manęs tada pasaulyje, aš nepažinau pasaulio, o jis manęs, tačiau pasaulis klestėjo be manęs, lygiai kaip ir dabar, kai aš užimu jo menką dalį“;
- 2) pasaulis teigiamas absoliučia – neribotos erdvės ir amžino laiko – prasme: „Nebuvo manęs tada pasaulyje, aš nepažinau pasaulio, o jis manęs, tačiau pasaulis klestėjo be manęs“; „aš užimu jo [pasaulio – G. G.] menką dalį“;
- 3) pasaulio pažinimas – tai specifinis aktas (praregėjimas: ką aš reiškiau pasauliui; mano vieta pasaulyje): „atsigrėžiu atgalios arba į aštuoniolikos metų praeities laikus“; „pasaulis klestėjo be manęs, lygiai kaip ir dabar“; „aš užimu jo menką dalį“;
- 4) pasaulis stabilus savo nuolatinėje dinamikoje: „pasaulis klestėjo <...>, lygiai kaip ir dabar“;

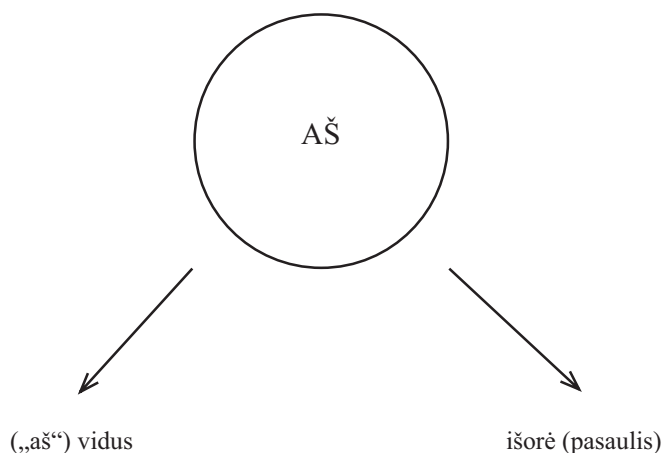

- 5) Baranauskas kaip subjektas patvirtina savo priklausomybę nuo pasaulio: „užimu jo menką dalį“;
- 6) laiko atmaina „dabar“ – tai nepajudinamas taškas, kuris visuomet sutampa su nuline objektyvaus laiko vieta, t. y. tiesiogiai regima tai, kas yra čia ir dabar: „ir dabar, kai aš užimu jo menką dalį“.

2. Baigmės fazė

Dienoraščio pabaiga: „Jis [troškimas – G. G.] sužadino P. P. Karolinos, vėliau jo Malonybės Kun. Kanclerio Praniausko, P. P. Borisevičiaus, Žemaičių seminarijos rektoriaus jo Malonybės Kun. Šukevičiaus ir kitų širdyse užuojautą mano vargui, kurį skaudžiai kenčiau. O patyrę mano troškimus, pažadėjo padėti išsivaduoti iš to kalėjimo ir įstoti į seminariją. 1856 m. liepos 7 ir 8 d. buvau Kalvarijoje atlaiduose. Nors ir nebuvo malonės būklėje, jie suteikė daug dvasinių sukrėtimų, kadangi uoliai stengiausi visų pirma susitaikyti su pasauliu ir su sąžine“ (Bar, 82–83).

Baigmės fazė chronologiškai vėlesnė už pradmės fazę. Šioje fazėje Baranausko nebekankina egzistenciniai klausimai. *Dienoraštis* baigiasi privačiu išgyvenimu: „kitų širdyse užuojautą mano vargui, kurį skaudžiai kenčiau“; „mano troškimus“; „išsivaduoti iš to kalėjimo“; „daug dvasinių sukrėtimų“; „stengiausi visų pirma susitaikyti su pasauliu ir su sąžine“. Kalbinė raiška padeda užčiuopti pesimizmo gaidas, kurias išreiškia kentėjimo prasmę turintys žodžiai: „išsivaduoti iš to kalėjimo“; „skaudžiai kenčiau“; „mano vargui“; „nebuvo malonės būklėje“; „daug dvasinių sukrėtimų“. Baranauskas, nors ir komunikuodamas su aplinka (atlaidai Kalvarijoje), iš tiesų yra vienas su pačiu savimi, atsiskyres nuo bendruomenės ir nuo kai kurių gyvenimiškų procesų, nes stengiasi įsigilinti į susitaikymo su pasauliu bei sąžine procesą. Jo dvasinę būklę galima išreikšti tokia schema, kurios pagrindas – du semantiniai opoziciniai laukai:

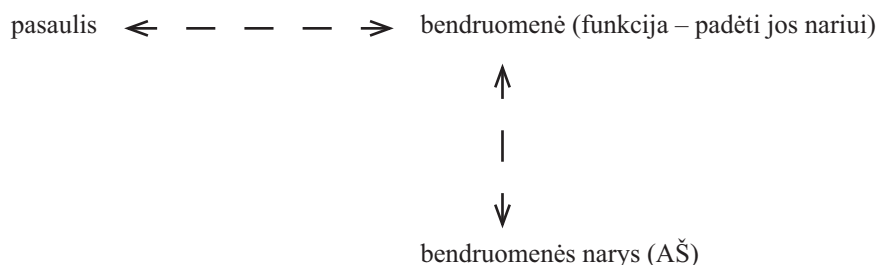

5 pav. Baranausko dvasinė būklė

Susitaikymo procesas yra svarbiausias, tai *Dienoraščio* baigmės fazės išėjimo taškas: „kadangi uoliai stengiausi **visų pirma** [ryškinta – G. G.] susitaikyti su pasauliu ir su sąžine“. Sąžinė atstoja visą Baranausko „aš“, t. y. Baranauskas metoniškai išreiškia savąjį „Aš“. Skaitvardis *pirma* informuoja apie pirmumo svarbą bei galimybę.

Ryški ateities vizija – seminarija. Seminarija yra atsvara „kalėjimui“. Baranauskas nekonkretizuoja, kas jam yra „kalėjimas“, tik palieka plačias interpretavimo galimybes („iš **to** [ryškinta – G. G.] kalėjimo“; parodomasis įvardis *tas*. Įvardžiai neatlieka nominacinės funkcijos, o nurodo, išskiria požymius (šiuo atveju) kalbėjimo akte). Baranauskui reikalingas sociumas (vėl atsiranda įvardis – *kitu*), kad padėtų „išsivaduoti iš to kalėjimo“. Atsiranda naujas elementas – sociumas (šito nebuvo pradmės fazėje). Ji turi konkrečią funkciją – padėjėja („pažadėjo padėti“). Vadinas:

6 pav. Sociumo funkcijos

Baranauskas kaip sociumo narys turi tris tikslus:

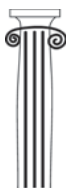
- 1) pagrindinis – susitaikyti su:
 - a) pasauliu;
 - b) sąžine;
- 2) išsivaduoti iš „kalėjimo“;
- 3) įstoti į seminariją.

Baigmės fazėje Baranauskas pirmiausia akcentuoja sociumą – konkrečiai įvardija atskirus jos narius (P. P. Karolina; jo Malonybė Kun. Kancleris Praniauskas etc.). Pasinaudojama išvardijimu kaip raiškos priemone.

Baigmės lokalizacijos ašį tęsia laikas (kaip ir pradmės lokalizacijoje), kuriame Baranauskas gyvena. Lokalizacija nustato, kur ir kaip gyvenama. Raiška padeda rasti pagrindines prasmes:

- kur gyvenama („kalėjime“; 1856 m. liepos 7 ir 8 d.);
- kaip gyvenama („mano vargui, kurį skaudžiai kenčiau“; „dvasinių sukrėtimų“; „stengiausi visų pirma susitaikyti su pasauliu ir su sąžine“; „išsivaduoti iš to kalėjimo“).

Taigi atsiranda konkretus laikas (plg.: pradmės fazėje – „dabar“ ir baigmės fazėje „1856 m. liepos 7 ir 8 d.“) ir vieta („kalėjimas“; atlydai Kalvarijoje). Šiuo atveju konkretus laikas nėra aktualus, nes Baranauskui svarbiausias ateities laikas, kuriam

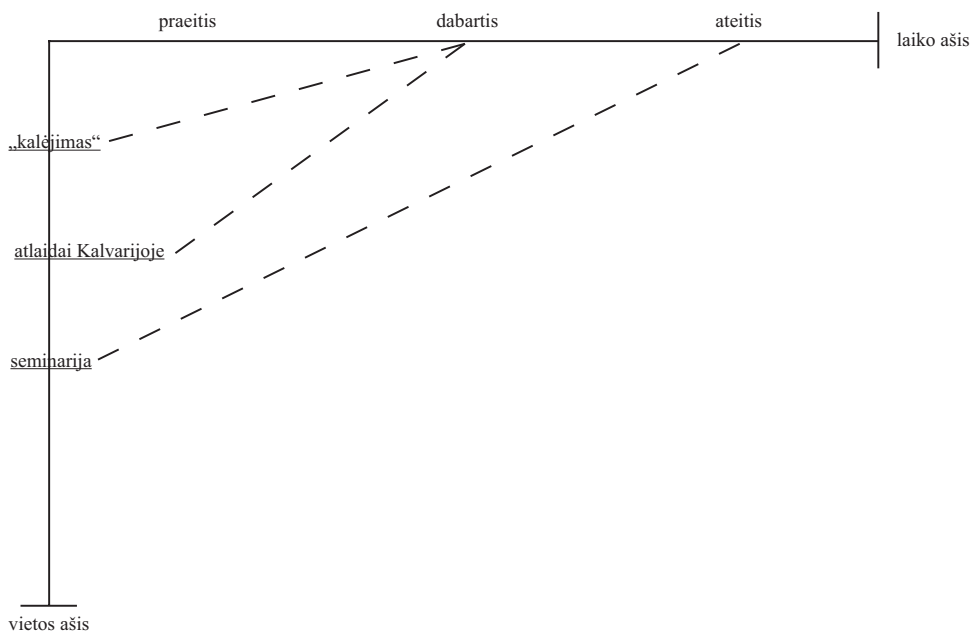

atstovauja seminarija. Ji rašančiajam – laisvės simbolis, nes tik ištojęs į seminariją jis išsivaduos iš „kalėjimo“ ir „vargo, kurį skaudžiai kenčiau“.

Baigmės fazėje svarbios dvi laiko dimensijos: praeitis ir ateitis. Tai galima pavadinti paradigminiu ryšiu tarp buvusio ir būsimo (kaip galimo):

7 pav. Paradigminis ryšys tarp praeities ir ateities

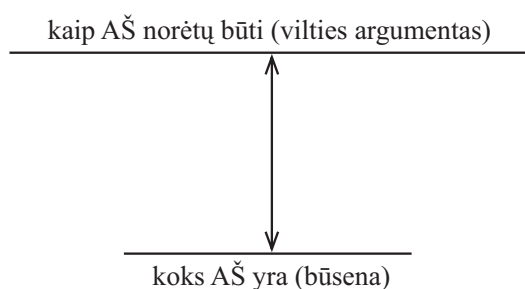

8 pav. Galutinė lokalizacijos ašies schema

Baigmės fazėje Baranauskas susikoncentruoja į vieną epizodą: vilties argumentą ir išsivadavimo momento laukimą. Taigi apibendrinant šią fazę galima prieiti prie tokių išvadų:

- 1) Baigmės fazėje kalbama apie savąjį vidinį „aš“: kančia: „skaudžiai kenčiau“; dvasiniai sukrėtimai: „suteikė daug dvasinių sukrėtimų“; pastanga susitaikyti su sąžine, kuri yra metonimija, atstojanti Baranausko „Aš“: „stengiausi visų pirma susitaikyti <...> su sąžine“;
- 2) Baranauskas kaip subjektas juda nuo realybės („kalėjimo“ būseną) idealo link (seminarija): „pažadėjo padėti išsivaduoti iš to kalėjimo ir įstoti į seminariją“. Tai geriausiai pavaizduoja vertikalės principas:

9 pav. Vertikalės principas

- 3) sociumo apraiškos: „sužadinau P. P. Karolinos, vėliau Jo Malonybės Kun. Kanclerio Praniausko, P. P. Borisevičiaus, Žemaičių seminarijos rektoriaus Jo Malonybės Kun. Šukevičiaus ir kitų širdyse“; „patyrę mano troškimus“;
- 4) Baranauskas kaip subjektas turi siekį (ateities vizija – seminarija): „išsivaduoti iš to kalėjimo ir įstoti į seminariją“.

3. Pradmės ir baigmės fazės – Baranausko savivratos kelias

Pradmės kelią Baranausko savivratai suteikia pasaulis, subjekto suprantamas kaip begalybė, kurios menka dalimi jaučiasi esąs. Tokia savivrata susijusi ir su krikščioniškuoju mentalitetu. Tokiam reiškiniui pavadinti galima įsivesti *autoidentifikacijos* terminą. Baigmės fazės kelią užbaigia savirealizacija: rašantysis turi tikslą – išsivaduoti iš „kalėjimo“ ir įstoti į seminariją, tačiau jis turi susitaikyti ir su pasauliu, ir su sąžine. Baranauskas pats negali įgyvendinti savo tikslų, todėl šioje fazėje atsiranda bendruomenės nariai, kurie ir padės įveikti susidariusias kliūtis. Taigi savivratos kelią rašančiajam, XIX a. žmogui, suteikė subjektyvus savojo „aš“ vertinimas (pvz., menkumo problema).

Išvados

1) Baranausko gyvenimas juda nuo universalaus determinizmo: „Nebuvo manęs tada pasaulyje, aš nepažinau pasaulio, o jis manęs, tačiau pasaulis klestėjo be manęs, lygiai kaip ir dabar, kai aš užimu jo menką dalį“ (Bar, 7) individualaus apsisprendimo link: „išsipildyti karščiausiam, nuo vaikystės puoselėtam troškimui – patekti į dvasininkų luomą arba į kokį vienuolyną“ (Bar, 82); „patyrę mano troškimus, pažadėjo padėti išsivaduoti iš to kalėjimo ir įstoti į seminariją“ (Bar, 83);

2) pradmės fazėje matyti pasaulio vyksmas, kurio viduje įsitvirtinęs Baranauskas kaip individas (Baranauską kaip individą supa praeitis (jo dar nebuvo) ir ateitis (jo nebebus)): „Nebuvo manęs tada pasaulyje, aš nepažinau pasaulio, o jis manęs, tačiau pasaulis klestėjo be manęs, lygiai kaip ir dabar, kai aš užimu jo menką dalį“ (Bar, 7). Taigi Baranauskas mato save pasaulio perspektyvoje: „aš užimu jo [pasaulio – G. G.] menką dalį“ (Bar, 7). Baigmės fazėje akcentuojamas troškimas išsivaduoti iš esamos padėties (erdvės pakeitimo momentas): „išsivaduoti iš to kalėjimo ir įstoti į seminariją“ (Bar, 83);

3) Baranauskas kalba apie tai, kad jis yra maža pasaulio dalis („aš“ → „niekinis dydis“): „aš užimu jo menką dalį“ (Bar, 7). Gyvenimo prasmės klausimas siejamas ir su krikščioniškuoju elementu: „tariuosi esąs pagal Dievo paveikslą sukurta protinga būtybė“ (Bar, 7). Taigi egzistencinis ieškojimas pradmės fazėje – pirminė varomoji jėga;

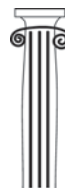
4) kalba ne adresatui, o sau: *Dienoraštis* pradedamas subjektyvia intencija, t. y. asmeninio įvardžio „aš“ bei jo formų dominavimas: „Šiandien baigėsi 18-ji **mano** [ryškinta – G. G.] gyvenimo metai. Ak, kokia tai **man** [ryškinta – G. G.] atmintina data!“ (Bar, 7). Savojo „aš“ iškėlimas (dominavimas) – svarbus pranešimas. Įvardžio *aš* ir jo formų dominavimas išskyla kaip natūrali dienoraščio forma. Vadinasi, jaunuolis yra „kalbinės savo formos „aš“ kūrėjas“ (Rosinas 1996, 21). *Dienoraštis* baigiamas ateities vaizdiniu: „išsivaduoti iš to kalėjimo ir įstoti į seminariją“ (Bar, 83). Taigi Baranauskas „yra komunikacijos akto centrinis asmuo, kurio požiūriu vertinami santykiai su <...> kitais asmenimis ir koordinuojami tikrovės santykiai. Dėl to įvardis *aš* vadinamas egocentrinium, nurodančiu kalbėtojo sferą (*Ich-Deixis*)“ (Rosinas 1996, 26);

5) tikslų atsiradimas baigmės fazėje:

- a) išsivaduoti iš „kalėjimo“: „išsivaduoti iš to kalėjimo“ (Bar, 83);
- b) įstoti į seminariją: „įstoti į seminariją“ (Bar, 83);
- c) susitaikyti su pasauliu ir sąžine: „uoliai stengiausi visų pirma susitaikyti su pasauliu ir su sąžine“ (Bar, 83);

6) dvasinių kančių atskleidimas baigmės fazėje: sukrėtimai: „suteikė daug dvasinių sukrėtimų“ (Bar, 82); kančia: „mano vargui, kuri skaudžiai kenčiau“ (Bar, 82–83); „išsivaduoti iš to kalėjimo“ (Bar, 83);

7) judama modernios žmogaus individualizacijos išraiškos kryptimi, t. y. Baranauskas turi savus, asmeninius troškimus: „mano troškimus“ (Bar, 83); „išsivaduoti iš to kalėjimo ir įstoti į seminariją“ (Bar, 83). Ryškėja individualizmo idėja, kurią

susilpnina bendruomenės narių pagalbos poreikis: „sužadino P. P. Karolinos <...> ir kitų širdyse užuojautą mano vargui“ (Bar, 82); „patyrę mano troškimus, pažadėjo padėti“ (Bar, 83);

8) nuo pasaulio (visumos): „pasaulis klestėjo, lygiai kaip ir dabar“ (Bar, 7) kryptama į save (dalį): „aš užimu jo menką dalį“ (Bar, 7). Krikščioniškasis imperatyvas: „tariusi esąs pagal Dievo paveikslą sukurta protinga būtybė“ (Bar, 7) tampa asmeniniu imperatyvu: „mano vargui, kurį skaudžiai kenčiau“ (Bar, 82–83); „mano troškimus“ (Bar, 83); „stengiausi visų pirma susitaikyti su <...> sąžine“ (Bar, 83). Pasak Čiočytės, Baranausko „atgaivinamos, tačiau ne kopijuojamos religinės formulės“ (Čiočytė 1999, 73).

Literatūra

- Čiočytė D. *Biblija lietuvių literatūroje: santykio variantai: imitacija, transformacija, deformacija*. Vilnius: LLTI, 1999.
- Greimas A. J. *Iš arti ir iš toli: literatūra, kultūra, grožis*. Vilnius: Vaga, 1991.
- Jurgutienė A. Globalizmo iššūkis nacionalinei literatūros istorijai. *Metai*, 2004, 1.
- Ricoeur P. *Interpretacijos teorija. Diskursas ir reikšmės perteklius*. Vilnius: Baltos lankos, 2000.
- Rosinas A. *Lietuvių bendrinės kalbos įvardžiai*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1996.
- Speičytė B. *Poetinių kultūros formų kristalizacija XIX a. Lietuvoje*. Daktaro disertacijos santrauka. Vilnius: VU, 2003.
- Žukas S. *Žmogaus vaizdavimas lietuvių literatūroje*. Vilnius: Baltos lankos, 1995.
- Župerka K. *Stilistika*. Šiauliai: Šiaulių universitetas, 1997.
- White H. Naratyvumo vertė analizuojant tikrovę. *Baltos lankos*, 5, 1995.

Šaltinis

Bar – Baranauskas A. *Dienoraštis*. Vilnius: Baltos lankos, 1995.

Gintarė Galinienė

PRADMĖS IR BAIGMĖS FAZĖS – KAIP SAVĖS SUPRATIMO KELIAS
ANTANO BARANAUSKO *DIENORAŠTYJE*

Santrauka

Pagrindiniai žodžiai: *Baranauskas, dienoraštis, pradmės fazė, baigmės fazė, saviprata.*

XIX a. lietuvių literatūroje subjektas kaip „aš-sau“ siekia per atminties formą – rašto darbus (dienoraščio rašymas) – įtvirtinti savąjį identitetą. Taigi „aš-sau“ savikūra atsiranda iš pasirinktos dienoraštinės pasakojimo perspektyvos, kurioje pasakotojo tapatybė transformuojasi į personą / individą / „aš-sau“ subjektą. Šiuo straipsniu ir siekiama atskleisti, kad XIX a. Lietuvos literatūroje esama ir asmeninės savivokos, autentiško išgyvenimo ir individualaus patyrimo. Šiame kontekste į centrą iškyla asmeniškai išgyventą įvykį pasakojantis ir vertinantis save subjektas, vadinamasis „aš-sau“ subjektas.

Straipsnyje nagrinėjama Baranausko *Dienoraščio* pradžia ir pabaiga leidžia išskleisti dienoraščio tekste užčiuoptas vidines subjekto būsenas, jas aptarti interpretacijos linkme. Pradmės fazė suvokiama kaip intelektualinės ir dvasinės problemos sprendimas, t. y. kas privalėjo įvykti, kol individo gyvenimui atsirado galimybė pradėti keistis į prasmę turinčią istoriją. Baigmės fazė traktuojama kaip atsakymas į klausimą, koks tampa žmogus, perėjęs visą (ar dalį) savo gyvenimo reikšmių sistemą. Taigi ši fazė rodo, į ką transformavosi individas.

Straipsniu norima parodyti, kad būtent iš Baranausko *Dienoraščio* teksto pradmės ir baigmės fazių galima sąlygiškai konstatuoti, kokie savipratos rėmai buvo XIX a. Lietuvoje, į kokias koherencijos struktūras tuo laikotarpiu buvo įsirašoma.

Atlikta analizė rodo, kad pradmės kelią Baranausko savipratai suteikia pasaulis, subjekto suprantamas kaip begalybė, kurios menka dalimi jaučiasi esąs. Tokia saviprata susijusi ir su krikščioniškuoju mentalitetu. Tokiam reiškiniui pavadinti galima įsivesti *autoidentifikacijos* terminą. Baigmės fazės kelią užbaigia savirealizacija: rašantysis turi tikslą – išsivaduoti iš „kalėjimo“ ir įstoti į seminariją, tačiau jis turi susitaikyti ir su pasauliu, ir su sąžine. Baranauskas pats negali įgyvendinti savo tikslų, todėl šioje fazėje atsiranda bendruomenės nariai, kurie ir padės įveikti susidariusias kliūtis. Taigi savipratos kelią rašančiajam, XIX a. žmogui, suteikė subjektyvus savojo „aš“ vertinimas (pvz., menkumo problema).

Gintarė Galiniėnė

START AND END PHASES AS THE WAY OF UNDERSTANDING
ONESELF IN ANTANAS BARANAUSKAS' *DIARY*

Summary

Keywords: *Baranauskas, a diary, start phase, end phase, self-understanding.*

In the nineteenth century Lithuanian literature, the subject "I to myself" seeks to establish its own identity via a particular form of memory – written work (a diary). Thus, the self-creation of "I to myself" stems from the chosen diary perspective, in which the narrator's identity transforms into the subject of a person / an individual / "I to myself". This article aims at revealing that in the nineteenth century Lithuanian literature there is personal self-understanding, authentic experiences and individual knowledge. In this context, the focus is concentrated on the subject telling a personally experienced event and evaluating him/herself, the so-called "I to myself" subject.

This article by examining the beginning and the end of Baranauskas' diary allows revealing the inner states of the subject and to interpret them. The start phase is conceived as a solution to an intellectual and spiritual problem, i.e. what had to happen before the individual's life started changing in the direction of a meaningful story. The end phase is viewed as an answer to the question what remains of a person having travelled the whole or the major part of his life path. Thus, this phase shows what an individual had transformed into.

This article seeks to demonstrate that it is from the start and end phases of the text of Baranauskas' diary that one can make an assumption about the frames of self-understanding existing in Lithuania of the 19th c., to what coherence structures the subject was subscribed.

The analysis shows that the start phase is provided to Baranauskas' self-understanding by the world, which he understands as an infinity, of which he is only a minute part. Such self-understanding is associated with Christian mentality. The term "autoidentification" can be used to describe this phenomenon. The end phase is completed by the fulfilment: the writer has a goal to get free and enter the Seminary; however, he must come to terms with the world, and with conscience first. Baranauskas himself cannot achieve this goal; that is why community members who will help to overcome the existing obstacles appear. Thus the way to self-understanding of the writing person in the nineteenth century was provided by the assessment of one's own subjective self (for example, the problem of self-debasement).

